

Терещенко Г. М.

кандидат економічних наук, заступник директора з науково-організаційної роботи ДНУ «Інститут освітньої аналітики», Київ, Україна, tganna@ukr.net
ORCID ID: <https://orcid.org/0000-0002-9458-2843>

Лондар Л. П.

кандидат економічних наук, доцент, провідний науковий співробітник, Національний інститут стратегічних досліджень, Київ, Україна, londarlidia@gmail.com
ORCID ID: <https://orcid.org/0000-0002-0873-5664>

ФОРМУВАННЯ ТА ВИКОРИСТАННЯ КОШТІВ СПЕЦІАЛЬНОГО ФОНДУ ЗАКЛАДАМИ ВИЩОЇ ОСВІТИ В УКРАЇНІ

Анотація. У статті представлено результати дослідження фінансово-економічної діяльності закладів вищої освіти (ЗВО) України. Проаналізовано джерела формування та напрями використання коштів спеціального фонду ЗВО. Показано, що переважна більшість закладів вищої освіти не повною мірою використовує усі можливі за вітчизняним законодавством механізми залучення додаткових фінансових ресурсів, на поточні потреби ЗВО витрачають майже усі зароблені впродовж року кошти, інвестування в розвиток, зокрема у розвиток науково-дослідної діяльності, практично відсутнє. Обґрунтовано, що забезпечення ефективного функціонування та розвитку ЗВО передбачає трансформацію підходів до управління, зокрема: оптимізацію системи фінансування; поширення практики залучення недержавних інвестицій, спрямованих на розвиток ЗВО; активного залучення фінансових можливостей як держави, так і бізнес-середовища, зокрема через використання механізму державно-приватного партнерства та освітнього кредитування; адекватного планування, прогнозування та аналізу використання ресурсів. Зроблено висновок про необхідність посилення підприємницької активності українських ЗВО, що має бути спрямована на розбудову моделей «підприємницького університету» та «академічного капіталізму».

Ключові слова: вища освіта, заклади вищої освіти, фінансово-економічна діяльність закладів вищої освіти, спеціальний фонд закладів вищої освіти, підприємницький університет, академічний капіталізм.

JEL Classification: I22, I28.

DOI: 10.32987/2617-8532-2020-1-36-49.

Трансформація національної системи освіти на тлі поглиблення глобальної і локальної соціально-економічної нестабільності, негативних демографічних тенденцій та обмеженості фінансових ресурсів на розвиток людського капіталу в Україні обумовлює пошуки шляхів створення більш ефективного механізму

управління ЗВО. Він має забезпечити підвищення рівня функціональності ЗВО, їх автономності та конкурентоспроможності. Вирішення зазначених завдань лежить, передусім, у площині максимального використання можливостей щодо створення додаткових джерел фінансування за рахунок розширення спектру послуг

© Терещенко Г. М., Лондар Л. П., 2020

в рамках основної діяльності ЗВО, залучення коштів з інших джерел та загального збільшення надходжень до спеціального фонду університетів.

Підготовка висококваліфікованих фахівців, реалізація заходів з розвитку освіти дорослих для задоволення зростаючих потреб ринку праці в Україні потребує значних фінансових ресурсів та більш якісного менеджменту ЗВО. В умовах обмеженого бюджетного фінансування освітньої галузі вітчизняні ЗВО мають проводити ефективне управління наявними активами, забезпечуючи додаткові грошові надходження на власні спецрахунки. Втім на практиці більшість ЗВО знаходяться у стані хронічного дефіциту коштів. Зазначене вимагає переосмислення наявних підходів та визначення перспектив розширення підприємницької діяльності українських університетів як передумови поглиблення їх фінансової автономності та подальшого розвитку.

Проблемам фінансово-економічної діяльності сфери вищої освіти присвячено численні праці іноземних та українських вчених, поміж яких: П. Шульте [1], Б. Джессоп [2], Т. Єдинак, Т. Нагорна [3], В. Ковтунець, С. Лондар [4], А. Підгорний [5], А. Соколовська [6] та багато інших.

Метою нашої статті є дослідження особливостей управління закладами вищої освіти України власними грошовими коштами, що є важливим чинником підвищення їх функціональності та стійкості на ринку освітніх послуг.

Ключовим чинником досягнення високого рівня конкурентоспроможності на ринку освітніх послуг

є здатність системи управління ЗВО до забезпечення ефективного використання наявних фінансових ресурсів та налагодження дієвого механізму щодо їх залучення з альтернативних джерел. З огляду на це, важливим є аналіз особливостей формування та використання коштів спеціального фонду закладу вищої освіти залежно від його типу, оскільки досягнення фінансової стабільності ЗВО є універсальною вимогою до їх функціонування. Очевидно, що окремі фінансові показники можуть бути покладені в основу формування оцінки щодо діяльності ЗВО та для визначення стартових умов, у яких керівник ЗВО розпочинає свою діяльність.

Правове регулювання фінансово-економічних відносин у сфері вищої освіти здійснюється у відповідності до положень Конституції України, Бюджетного кодексу України, Закону України «Про вищу освіту» [7]. Відповідно до законодавства та з урахуванням організаційно-правової форми ЗВО, для забезпечення його статутної діяльності засновником (засновниками) закріплюються на основі права господарського відання або передаються у власність будівлі, споруди, майнові комплекси, комунікації, обладнання, транспортні засоби та інше майно (без права бути предметом застави, вилучення або передачі у власність юридичним і фізичним особам без згоди засновників та вищого колегіального органу самоврядування, крім випадків, передбачених законодавством).

ЗВО у порядку, визначеному законодавством [7–10], та відповідно до статуту має право: 1) власності на об'єкти права інтелектуальної

власності, створені за власні кошти або кошти державного чи місцевих бюджетів (крім випадків, визначених законом); 2) засновувати сталий фонд (ендаумент) ЗВО та розпоряджатися доходами від його використання відповідно до умов функціонування сталого фонду, а також отримувати майно, кошти і матеріальні цінності, зокрема будинки, споруди, обладнання, транспортні засоби, від державних органів, органів місцевого самоврядування, юридичних і фізичних осіб, у тому числі як благодійну допомогу; 3) провадити фінансово-господарську діяльність в Україні та за кордоном; 4) використовувати майно, закріплене за ним на праві господарського відання, у тому числі для провадження господарської діяльності, передавати його в оренду та в користування відповідно до законодавства; 5) створювати власні або використовувати за договором інші матеріально-технічні бази для провадження освітньої, наукової, інноваційної або господарської діяльності; 6) створювати та розвивати власну базу соціально-побутових об'єктів, мережу спортивно-оздоровчих, лікувально-профілактичних і культурно-мистецьких структурних підрозділів; 7) здійснювати капітальне будівництво, реконструкцію, проводити капітальний і поточний ремонт основних фондів; 8) спрямовувати кошти на соціальну підтримку науково-педагогічних, наукових, педагогічних та інших працівників та осіб, які навчаються у ЗВО; 9) відкривати поточні та депозитні рахунки у національній та іноземній валютах відповідно до законодавства, користуватися банківськими кредитами без урахування

обмежень на право здійснення записів, установлених статтею 16 та пунктом 27 частини першої статті 116 Бюджетного кодексу України; 10) брати участь у формуванні статутного капіталу інноваційних структур і утворених за участю ЗВО малих підприємств, що розробляють і впроваджують інноваційну продукцію, шляхом внесення до них нематеріальних активів (майнових прав на об'єкти права інтелектуальної власності); 11) засновувати заклади освіти і наукові установи; 12) засновувати підприємства для провадження інноваційної та/або виробничої діяльності; 13) здійснювати перекази в іноземній валюті внесків за колективне членство у міжнародних освітніх і наукових асоціаціях, а також за передплату на іноземні наукові видання та доступ до світових інформаційних мереж та баз даних; 14) шляхом внесення нематеріальних активів (майнових прав на об'єкти права інтелектуальної власності) брати участь у формуванні статутного капіталу інноваційних структур різних типів (наукових, технологічних парків, бізнес-інкубаторів тощо).

У процесі здійснення діяльності ЗВО мають право також на надання платних освітніх й інших послуг, перелік яких затверджується Кабінетом Міністрів України. Платні освітні та інші послуги надаються ЗВО за умови відповідності матеріально-технічної бази вимогам законодавства, а у разі встановлення законодавством вимог щодо необхідності ліцензування або отримання дозволів для надання платної послуги – після отримання таких дозвільних документів.

Державні і комунальні ЗВО мають право надавати додатково платні освітні та інші послуги виключно понад обсяги, встановлені державним стандартом, та поза діяльністю, що фінансується за рахунок коштів відповідних бюджетів.

Порядок надання платних освітніх та інших послуг, включаючи порядок визначення їх вартості для здобувачів вищої освіти, встановлюється центральним органом виконавчої влади у сфері освіти і науки, центральним органом виконавчої влади, що забезпечує формування та реалізує державну політику у сфері економічного розвитку і торгівлі, та центральним органом виконавчої влади, що забезпечує формування державної фінансової, бюджетної, податкової політики.

Зауважимо, що власні надходження державних і комунальних ЗВО, отримані від плати за послуги, які надаються згідно з освітньою, науковою та навчально-виробничою діяльністю, благодійні внески та гранти відповідно до рішення, прийнятого вченою радою закладу, зараховуються на спеціальні реєстраційні рахунки, відкриті в територіальному органі центрального органу виконавчої влади у сфері казначейського обслуговування бюджетних коштів, або на поточні та/або вкладні (депозитні) рахунки установ державних банків.

Зазначені доходи, а також відсотки, отримані від розміщення коштів ЗВО на вкладних (депозитних) рахунках в установах державних банків, включаються до фінансового плану (кошторису) закладу і можуть використовуватися на придбання майна і його використання, капітальне будівництво та ремонт примі-

щень, поліпшення матеріально-технічного, навчально-лабораторного, навчально-методичного забезпечення освітнього процесу тощо в межах статутної діяльності ЗВО, наукової установи.

Саме за рахунок надходжень до спеціального фонду ЗВО має можливість розширювати свою діяльність, проводити навчання студентів понад державне замовлення, а також більше залучати кваліфікованих викладачів для забезпечення освітнього процесу. Це означає, що ефективність роботи ЗВО визначається, зокрема, його здатністю отримати таке додаткове фінансування та належним чином використовувати акумульовані фінансові ресурси.

Загальний обсяг надходжень до спеціального фонду ЗВО, що знаходяться в підпорядкуванні МОН, у 2019 р. склав 10 819 009,9 тис. грн, а їх структура в грошовому вимірі представлена наступним чином (рис. 1): надходження за послуги за основною діяльністю (плата за навчання) – 8 051 325,2 тис. грн; доходи від додаткової (господарської) діяльності – 2 048 075,5 тис. грн; від оренди майна ЗВО – 95 800,2 тис. грн; від реалізації майна (окрім нерухомого) – 21 874,2 тис. грн; від виконання цільових заходів – 35 410,9 тис. грн та від розміщення на депозитах тимчасово вільних бюджетних коштів – 186 056,8 тис. грн; надходження від благодійних внесків, грантів та дарунків – 380 467,1 тис. грн.

На жаль, з наявної звітності (одним рядком – надходження від благодійних внесків, грантів та дарунків) важко виокремити обсяги отриманих грантів, а саме вони характеризують з позитивного боку

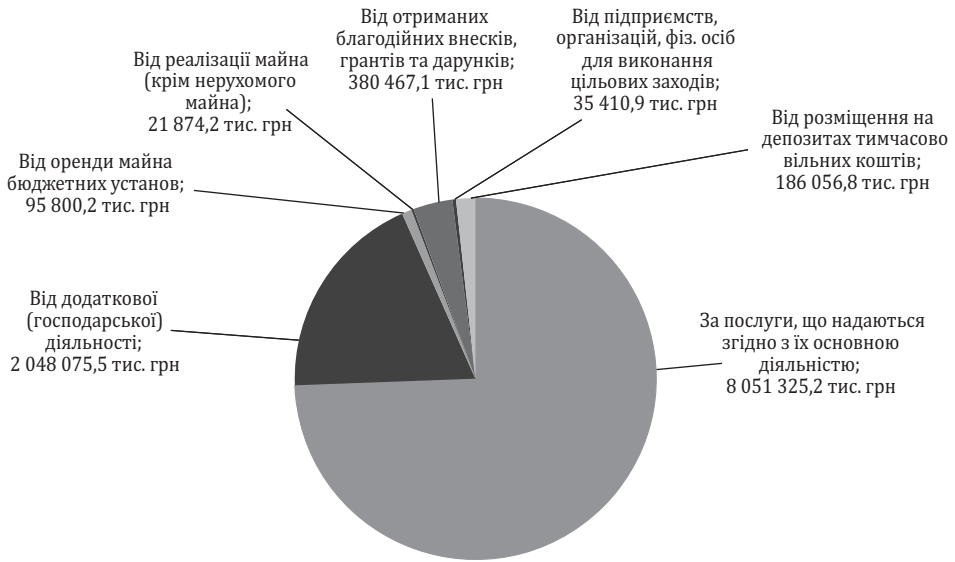

Рис. 1. Обсяги надходжень на спеціальний фонд ЗВО у 2019 році

Побудовано авторами за даними бюджетної звітності (форма № 4-1д, № 4-2д).

ЗВО в частині провадження науково-освітньої діяльності. ЗВО з низьким науково-педагогічним потенціалом, зазвичай, фінансової підтримки з боку фінансових донорів у вигляді грантів не отримують.

Загалом, для усіх ЗВО питома вага основних джерел доходів до спецфонду в загальній його структурі складала: надходження за послуги, що надаються згідно з їх основною діяльністю (плата за навчання контрактників) – 74,4 %; надходження від додаткової (господарської) діяльності – 18,9 %; від оренди майна – 0,9 %; від реалізації майна (крім нерухомого майна) – 0,2 %; від отриманих благодійних внесків, грантів та дарунків – 3,5 %; від підприємств, організацій, фізичних осіб для виконання цільових заходів – 0,3 %; від розміщення на депозитах тимчасово вільних коштів – 1,7 %.

Як видно, лівова частка (три чверті) доходів спецфонду ЗВО форму-

ється за рахунок плати за навчання контрактників, близько п'ятої частини фонду наповнюється за рахунок господарської діяльності. Втім звертає на себе увагу досить мала частка надходжень за рахунок оренди майна в умовах суттєвого зменшення контингенту студентів.

Для аналізу функціонування ЗВО були поділені на групи: 1 – класичні університети (28 закладів); 2 – технічні (24 заклади); 3 – технологічні, будівництва та транспорту (30 закладів); 4 – педагогічні, гуманітарні, фізичного виховання і спорту, мистецтва та дизайну (31 заклад); 5 – правові, економічні, управління, підприємництва і торгівлі (19 закладів); 6 – аграрні (21 заклад).

Відзначимо, що найбільше доходів до спецфонду отримано класичними університетами, лідерами поміж яких у 2019 році були Київський національний університет імені Тараса Шевченка та Сумський

державний університет. Серед університетів із найменшим рівнем надходжень виділяються Кременчуцький національний університет імені Михайла Остроградського, Східноукраїнський національний університет імені Володимира Даля та Маріупольський державний університет, що може бути пов'язано із зниженням зацікавленості абітурієнтів до цих закладів, зокрема через наближення до місць проведення військових операцій.

На другому місці за рівнем надходжень знаходяться технічні ЗВО, де першість утримували Національний технічний університет «Харківський

політехнічний інститут» та Одеський національний політехнічний університет, а найнижчі позиції – у Центральноукраїнському національному технічному університеті (м. Кропивницький) та Херсонському національному технічному університеті.

Джерела доходів у розрізі груп ЗВО розподілились наступним чином (рис. 2).

Найбільшим джерелом доходів для всіх груп ЗВО є плата за послуги, що надаються згідно з їх основною діяльністю: 1 група – 2 655 796,6 тис. грн (79,6 % від загального обсягу надходжень); 2 група – 1 283 470,7 тис. грн (66,7 %); 3 група – 1 495 022,5 тис. грн

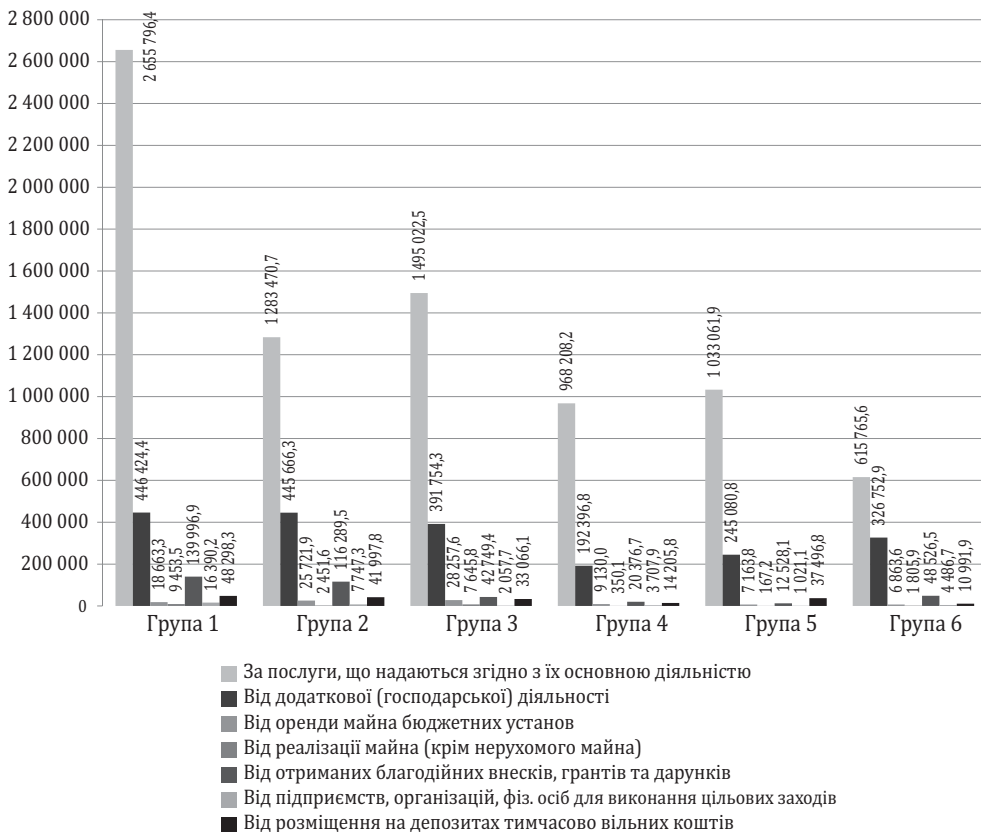

Рис. 2. Обсяги надходжень на спеціальний фонд ЗВО у 2019 році за групами, тис. грн

Побудовано авторами за даними бюджетної звітності (форма № 4-1д, № 4-2д).

(74,7 %); 4 група – 968 208,2 тис. грн (80,1 % від); 5 група – 1 033 061,9 тис. грн (77,3 %); 6 група – 615 765,6 тис. грн (60,7 % від).

Другою значною статтею доходів університетів склали надходження від додаткової (господарської) діяльності, де рейтинг ЗВО за цим видом доходів розподілився в такий спосіб: 1 група – 446 424,4 тис. грн (13,4 % від загального обсягу надходжень); 2 група – 445 666,3 тис. грн (23,2 %); 3 група – 391 754,3 тис. грн (19,6 %); 4 група – 192 396,8 тис. грн (15,9 %); 5 група – 245 080,8 тис. грн (18,3 %); 6 група – 326 752,9 тис. грн (32,2 %). Найкращі показники аграрних та технічних університетів, очевидно, обумовлені специфікою ЗВО та баз практики, що дає змогу здійснювати господарську діяльність.

Від отриманих благодійних внесків, грантів та дарунків значні надходження мають класичні (139 996,9 тис. грн, або 4,2 % від загального обсягу надходжень) та технічні університети (116 289,5 тис. грн, або 6 % від загального обсягу надходжень), для решти університетів це джерело доходів є ще меншим. Це свідчить про низьку активність ЗВО щодо участі у конкурсах на отримання грантів.

Ряд джерел доходів, зокрема від оренди майна бюджетних установ, від реалізації майна (крім нерухомого майна), надходжень від підприємств, організацій, фізичних осіб для виконання цільових заходів, від розміщення на депозитах тимчасово вільних коштів, є зовсім незначними у структурі надходжень усіх груп ЗВО.

Щодо розміщення тимчасово вільних грошових коштів на банківських

депозитах варто відзначити, що лише 76 зі 143 ЗВО використовували даний інструмент інвестування вільних фінансових ресурсів. Найбільше цим інструментом користувалися класичні (1,4 %) та технічні (2,2 %) університети, для решти ЗВО цей показник є меншим за 1 %.

Найменші доходи загалом отримали ЗВО 4-ої групи – педагогічні, гуманітарні, фізичного виховання і спорту, мистецтва та дизайну й 6-ої групи – аграрні, що може бути пов'язано із низкою причин, зокрема із зменшенням кількості студентів, які навчаються за контрактом.

У табл. 1 приведено відносні величини надходжень до спеціального фонду ЗВО в розрізі джерел для кожної із груп.

Дані таблиці демонструють, що від навчання контрактників найбільші відносні надходження були в 4-й групі ЗВО (педагогічні, гуманітарні, фізичного виховання і спорту, мистецтва та дизайну), а найменші – в аграрних ЗВО. Водночас аграрні заклади вищої освіти мають найбільші з-поміж інших груп надходження від додаткової господарської діяльності, тоді як найменше таких доходів у відносному вимірі мають класичні університети. Щодо оренди нерухомого майна, дещо краще інших справляються технологічні, будівництва та транспорту ЗВО, тоді як найгірше справи йдуть у ЗВО права, економіки, управління, підприємництва і торгівлі. Водночас останні краще за інші ЗВО освоїли можливості отримання додаткових коштів від розміщення на депозитах тимчасово вільних коштів. Менше за інших таких коштів отримують аграрні університети.

Таблиця 1

Надходження коштів до спеціального фонду ЗВО за групами в розрізі джерел у відносному вимірі, %

	За послуги, що надаються згідно з їх основною діяльністю	Від додаткової (господарської) діяльності	Від оренди майна бюджетних установ	Від реалізації майна (крім нерухомого майна)	Від отриманих благодійних внесків, грантів та дарунків	Від підприємств, організацій, фіз. осіб для виконання цільових заходів	Від розміщення на депозитах тимчасово вільних коштів
Група 1	79,6	13,4	0,6	0,3	4,2	0,5	1,4
Група 2	66,7	23,2	1,3	0,1	6,0	0,4	2,2
Група 3	74,7	19,6	1,4	0,4	2,1	0,1	1,7
Група 4	80,1	15,9	0,8	0,0	1,7	0,3	1,2
Група 5	77,3	18,3	0,5	0,0	0,9	0,1	2,8
Група 6	60,7	32,2	0,7	0,2	4,8	0,4	1,1

Складено авторами за даними бюджетної звітності (форма № 4-1д, № 4-2д).

Щодо витрат українських ЗВО за спеціальним фондом, то їх загальний обсяг у 2019 році склав 10 711 481,2 тис. грн. Такі витрати здійснювались у відповідності із бюджетним законодавством і переважно мали таку структуру: оплата праці і нарахування на заробітну плату (67,7 %); використання товарів і послуг (12,9 %); оплата комунальних

послуг та енергоносіїв (8,3 %); дослідження і розробки, а також окремі заходи по реалізації державних програм (0,1 %); соціальне забезпечення (0,2 %); капітальні видатки (10 %); інші поточні видатки (0,8 %).

Найбільшу питому вагу у структурі витрат ЗВО (рис. 3) займала оплата праці і нарахування на заробітну плату – 7 254 777,4 тис. грн, що

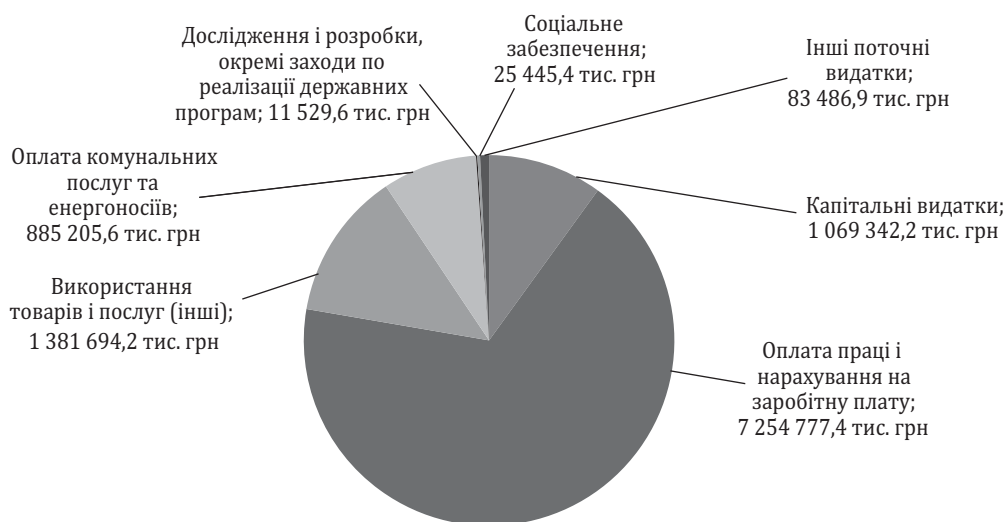

Рис. 3. Напрями витрачання коштів спецфонду ЗВО за 2019 рік

Побудовано авторами за даними бюджетної звітності (форма № 4-1д, № 4-2д).

загалом є позитивною тенденцією з огляду на необхідність підвищення потенціалу науково-педагогічних працівників.

Сума витрат ЗВО на використання товарів і послуг (передусім це придбання матеріально-технічних цінностей) склала 1 381 694,2 тис. грн. На жаль, наявна структура звітності не дає змоги проаналізувати, які товари та послуги закуповувалися ЗВО: це були видатки на облаштування дослідницьких лабораторій чи звичайні споживчі витрати.

Окремо доцільно розглянути капітальні видатки ЗВО (видатки розвитку) – 1 069 342,2 тис. грн, які свідчать про покращення соціально-побутових умов у закладах вищої освіти, зокрема внаслідок проведення капітальних ремонтів у будівлях навчальних корпусів та гуртожитках ЗВО.

У минулому році ЗВО на оплату комунальних послуг, водопостачання та енергоносіїв витратили із спецфонду 885 205,6 тис. грн та 83 486,9 тис. грн – на інші поточні видатки.

Найменшу, але важливу частку у структурі загальних витрат ЗВО займають дослідження і розробки та окремі заходи з реалізації державних програм – 11 529,6 тис. грн, що свідчить про спроби посилення наукової складової діяльності ЗВО. Серед лідерів – Вінницький національний аграрний університет, який витратив на цей напрям понад 4 млн грн і складає 42,8 % усіх витрат за цим напрямом у розрізі ЗВО.

Загалом варто відзначити, що ЗВО спрямовують на поточні витрати майже усі зароблені впродовж року кошти. Проте деякі університети

знаходять ресурси для фінансування видатків розвитку, незважаючи на хронічний дефіцит бюджетних та позабюджетних коштів.

У структурі витрат ЗВО в розрізі груп лівову частку займає заробітна плата: 68 % у 1-й групі; 63,4 % – група 2; 70,8 % – група 3; 72,7 % – група 4; 70,6 % – група 5; 59,7 % – група 6 (рис. 4). Тобто більше половини витрат спрямовується на оплату праці, насамперед, педагогічних працівників.

Серед основних груп ЗВО найбільша середня заробітна плата педагогічного персоналу була у закладах, що здійснювали підготовку фахівців у сфері права, економіки, управління, підприємництва і торгівлі – 13 324 грн. Також вищою від середньої по країні була зарплата у класичних університетах – 11 097 грн та педагогічних, гуманітарних ЗВО, фізичного виховання і спорту, мистецтва та дизайну – 10 733 грн.

Найнижча оплата праці педагогічного персоналу зі спеціального фонду спостерігалася в аграрних ЗВО – 8 399 грн.

Позитивним є тенденція до збільшення обсягів капітальних видатків ЗВО, питома вага яких в загальних витратах спецфондів склала: в класичні університети – 13,4 %; 10,7 % – технічні; 7,2 % – технологічні, будівництва та транспорту; 6,1 % – педагогічні, гуманітарні, фізичного виховання і спорту, мистецтва та дизайну; 9,9 % – права, економіки, управління, підприємництва і торгівлі; 7 % – аграрні.

На закупівлю товарів, робіт та послуг ЗВО спрямовувалися значні ресурси, частка яких у загальних видатках склала: у 1 групі – 11,4 %;

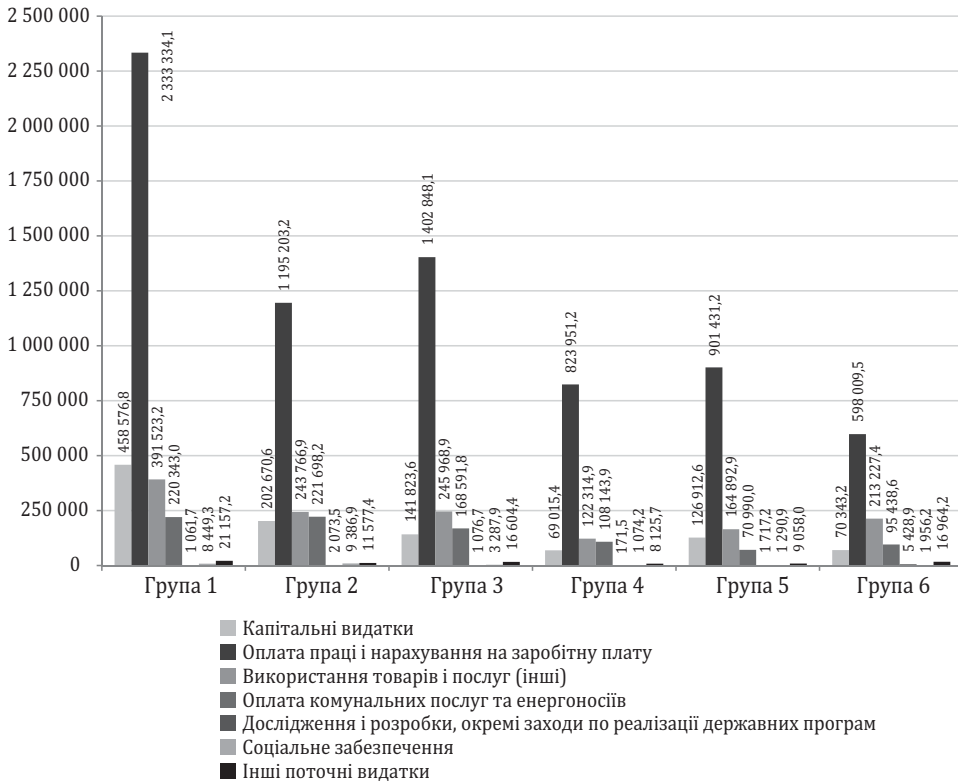

Рис. 4. Напрями витрачання коштів спецфонду ЗВО за 2019 рік за групами, тис. грн

Побудовано авторами за даними бюджетної звітності (форма № 4-1д, № 4-2д).

12,9 % – група 2; 12,4 % – група 3; 10,8 % – група 4; 12,9 % – група 5; 21,3 % – група 6.

Також вагомою статтею витрат для українських університетів є видатки на оплату комунальних послуг та енергоносіїв, що коливається у межах від 5,6 % до 11,7 % від загального обсягу витрат.

Лідером за обсягом витрат (як і за доходами) є Київський національний університет імені Тараса Шевченка.

З табл. 2 видно, що ЗВО четвертої групи (педагогічні, гуманітарні, фізичного виховання і спорту, мистецтва та дизайну) майже три чверті спеціального фонду витрачали на оплату праці і нарахування на заробітну плату.

Найменше за цією статтею витрачали аграрні ЗВО. Втім вони більше інших витрачали коштів спецфонду на закупівлю потрібних їм товарів і послуг. Найменше таких закупівель було в ЗВО четвертої групи. Щодо оплати комунальних послуг та енергоносіїв, то найбільша частка таких витрат була у технічних ЗВО, а найменша – у ЗВО права, економіки, управління, підприємництва і торгівлі. Щодо капітальних видатків, то більше від інших на ці потреби витрачали класичні університети, а найменше – ЗВО технологій, будівництва та транспорту. Звертає на себе увагу те, що на дослідження і розробки, окремі заходи з реалізації

Відносні видатки ЗВО з коштів спеціального фонду за групами в розрізі джерел, %

	Капітальні видатки	Оплата праці і нарахування на заробітну плату	Закупівля товарів і послуг (інші)	Оплата комунальних послуг та енергоносіїв	Дослідження і розробки, окремі заходи по реалізації державних програм	Соціальне забезпечення
Група 1	13,4	68,4	11,5	6,5	0,0	0,2
Група 2	10,8	63,8	13,0	11,8	0,1	0,5
Група 3	7,2	71,4	12,5	8,6	0,1	0,2
Група 4	6,1	73,3	10,9	9,6	0,0	0,1
Група 5	10,0	71,1	13,0	5,6	0,1	0,1
Група 6	7,1	60,7	21,7	9,7	0,6	0,2

Складено авторами за даними бюджетної звітності (форма № 4-1д, № 4-2д).

державних програм у всіх групах ЗВО витрати не перевищили 0,6 % обсягу коштів спецфонду.

Загалом, джерела надходження та напрями використання коштів спецфонду ЗВО у 2019 р. продемонстрували досить «скромні» підприємницькі можливості українських закладів. Переважна більшість закладів освіти не використовує повною мірою усі можливі механізми залучення додаткових фінансових ресурсів, що, в свою чергу, зумовлює обмеженість джерел надходжень до спеціального фонду. Зокрема, майже три чверті надходжень до спеціального фонду ЗВО формується за рахунок плати за навчання контрактників. Проте внаслідок більш жорсткого підходу МОН до забезпечення якості навчання у вітчизняних ЗВО, в майбутньому кількість контрактників знизиться, що навіть при підвищенні плати за навчання, може призвести до загального падіння таких доходів. Тому ЗВО повинні розглянути інші варіанти надання послуг, зокрема розвивати освітні програми для навчання дорослих.

Відносно значимим джерелом є надходження від додаткової

(господарської) діяльності – 18,9 %. Як показує аналіз, найбільші з-поміж інших груп ЗВО надходження від цього джерела мають аграрні заклади вищої освіти, тоді як найменше таких доходів у відносному вимірі мають класичні університети. Очевидно, що поки недооціненими в цьому аспекті є можливості технічних, технологічних, транспортних ЗВО. Чим швидше ЗВО зреагують на нові виклики, враховуючи глобальні і вітчизняні кризові процеси, тим більше буде в них конкурентних переваг. Незначні кошти (0,9 %) надходять від оренди майна, а витрати на оплату комунальних послуг та енергоносіїв в багатьох ЗВО складають десятку частину загального фонду. Це означає, що підходи в цьому напрямі мають бути також переглянуті.

Щодо витрат, то лівову частку коштів спеціального фонду ЗВО витрачали на оплату праці і нарахування на заробітну плату. На потреби розвитку (зокрема капітальні видатки, дослідження і розробки) витрати невисокі. А без цього українським ЗВО важко бути конкурентоспроможними на глобальному ринку освітніх послуг.

Для більш об'єктивної оцінки ефективності витрат необхідний додатковий аналіз, зокрема врахування інших важливих складових функціонування закладів, серед яких: кількість студентів; загальна площа приміщень та земельних ділянок; наявність структурних наукових підрозділів; наявність баз практики; обсяги інших матеріальних та нематеріальних активів тощо. Порівняння усіх цих показників із рухом фінансових потоків дасть змогу зробити більш обґрунтовані висновки про ефективність управління фінансовими ресурсами та наявними активами ЗВО.

Забезпечення ефективного функціонування та розвитку ЗВО передбачає трансформацію підходів до управління, зокрема: оптимізацію системи фінансування; поширення практики залучення недержавних інвестицій, спрямованих на розвиток ЗВО; активного залучення фінансових можливостей як держави, так і бізнес-середовища, зокрема, через використання механізму державно-приватного партнерства та освітнього кредитування; адекватного планування, прогнозування та аналізу використання ресурсів.

Соціально-економічна та фінансово-господарська діяльність українських ЗВО має бути спрямована на посилення підприємницької активності, а дії керівників університетів –

на розбудову «підприємницького університету» та «академічного капіталізму». Керівник ЗВО як ефективний менеджер має забезпечити розширення контактів, комунікацій із зовнішнім середовищем; диверсифікацію джерел фінансування; підтримку ділової активності структурних підрозділів; виховання повноцінної підприємницької культури, у т. ч. із залученням студентів.

Основне завдання підприємницького університету – створення особливого середовища, в якому розвивається підприємницька культура. До завдань університету має бути віднесено: управління з використанням досвіду передових університетів; формування матеріальних носіїв інноваційно-підприємницької інфраструктури – лабораторій, аудиторій тощо; розширення фінансових джерел та інструментів; формування підходів до оплати праці основного кадрового складу, дослідників, виходячи з кваліфікації та підсумків їхньої діяльності, зокрема через створення спільних малих підприємств, виконання перспективних науково-дослідних проєктів тощо.

Джерелами додаткового фінансування можуть бути: дослідницькі гранти, контракти, партнерство із виробництвом, трансфер технологій або ж залучення більшого числа студентів, здатних запропонувати вищу плату за навчання.

Список використаних джерел

1. Schulte, Peter (2004). The entrepreneurial university: a strategy for institutional development. *Higher education in Europe*. Vol. 29. No. 2. 187–191. DOI: 10.1080/0379772042000234811.
2. Jessop, Bob (2018). On academic capitalism, *Critical Policy Studies*, 12:1, 104-109. DOI: 10.1080/19460171.2017.1403342.

3. Єдинак Т. С., Нагорна А. С. Система фінансового контролю за коштами спеціального фонду бюджету державних вищих навчальних закладів. *Вісник Академії митної служби України. Сер. Економіка*. 2011. № 1. С. 131–137. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/vamsue_2011_1%2845%29_18.
4. Ковтунець В. В., Лондар С. Л. Оцінювання вартості освітніх послуг для вищої освіти. *Економічний часопис-XXI*. № 178(7-8). 2019. С. 57–69.
5. Проблеми управління фінансами вищих навчальних закладів : монографія / за заг. ред. А. З. Підгорного. Одеса : ФОП Гуляєва В.М., 2017. 152 с
6. Механізми фінансування та фіскального стимулювання залучення інвестицій у науку і освіту / за заг. ред. Т. І. Єфіменко ; наук. ред. А. М. Соколовська. Київ : ДННУ «Акад. фін. управління», 2018. 448 с.
7. Про вищу освіту : Закон України від 01.07.2014 р. № 1556-VII. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1556-18/print>.
8. Про ліцензування видів господарської діяльності : Закон України від 02.03.2015 р. № 222-VIII. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/222-19/print>.
9. Про наукову і науково-технічну діяльність : Закон України від 26.11.2015 р. № 848-VIII. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/848-19/print>.
10. Про розподіл видатків державного бюджету між закладами вищої освіти на основі показників їх освітньої, наукової та міжнародної діяльності : постанова Кабінету Міністрів України від 24.12.2019 р. № 1146. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1146-2019-p>.

Hanna Tereshchenko

Ph. D. (Economics), SSI «Institute of Educational Analytics», Kyiv, Ukraine, tganna@ukr.net
ORCID ID: <https://orcid.org/0000-0002-9458-2843>

Lidia Londar

Ph. D. (Economics), Associate Professor, National Institute for Strategic Studies, Kyiv, Ukraine, londarlidia@gmail.com
ORCID ID: <https://orcid.org/0000-0002-0873-5664>

FORMATION AND USE OF SPECIAL FUNDS FACILITIES IN HIGHER EDUCATION INSTITUTIONS IN UKRAINE

Abstract. *The article considers financial and economic relations in higher education. The revenues and expenses of the special fund of higher education institutions are analyzed. Most educational institutions do not use all possible mechanisms to attract additional financial resources. This results in limited sources of extra budgetary funds. For all higher education institutions the main sources of income were revenues from services provided under their main activity (tuition fees for contractors) (74,4 %); from revenues from additional (economic) activities (18,9 %); from the lease of property (0,9 %); from the sale of property (except real estate) (0,2 %); from charitable contributions, grants and gifts (3,5 %); from enterprises, organizations, individuals to carry out targeted activities (0,3 %); from the deposit of temporarily vacant funds (1,7 %). The expenses of Ukrainian higher education institutions are carried out under the budgetary legislation and have the following structure: payment for work and payroll (67,2 %); use of goods and services (12,9 %); payment for utilities and*

energy (8,3 %); R&D, as well as individual measures to implement state programs (0,1 %); social security (0,2 %); capital expenditures (10 %); other current expenditures (0,8 %). It was concluded that there is a need to strengthen the entrepreneurial activity of Ukrainian institutions. The socio-economic and financial-economic activities of Ukrainian universities should be directed towards the development of «entrepreneurial university» and «academic capitalism». The main task of an entrepreneurial university is to create an environment in which an entrepreneurial culture develops. The tasks of the university should include management using the experience of the world's leading universities; the building of innovative and entrepreneurial infrastructure – laboratories, auditoriums, etc.; expansion of financial sources and instruments; improvement of the mechanisms of remuneration of professors, academic staff and researchers based on their work; encourage researchers to establish joint small enterprises for promising research projects. It is advisable to focus on additional sources of financing as grants, contracts with producers of innovative products, transfer of technology, etc.

Keywords: higher education, higher education institutions, financial and economic activity of higher education institutions, special fund of higher education institutions, entrepreneurial university, academic capitalism.

References

1. Schulte, Peter (2004). *The entrepreneurial university: a strategy for institutional development*. Higher education in Europe, 29, 2, 187–191. DOI: 10.1080/0379772042000234811.
2. Jessop, Bob (2018). *On academic capitalism*, Critical Policy Studies, 12:1, 104–109. DOI: 10.1080/19460171.2017.1403342.
3. Yedynak, T. S. (Ed.) (2011). *The system of financial monitoring of the special budget fund of the state higher education institutions*. Visnyk Akademii mytnoi sluzhby Ukrainy. Ser.: Ekonomika, 1, 131–137. Retrieved from [http://nbuv.gov.ua/UJRN/vamsue_2011_1\(45\)_18](http://nbuv.gov.ua/UJRN/vamsue_2011_1(45)_18) [in Ukrainian].
4. Kovtynets, V. V., Londar, S. L. (2019). *Assessment of the cost of education services of higher education*. Ekonomichnyi chasopys-XXI, 178(7–8). 57–69. DOI: 10.21003/ea.V178-05 [in Ukrainian].
5. Pidgorny, A. Z. (2017). *The problems of the financial management of higher education institutions: a monograph*. Odesa: FOP Huliiava V.M., 152 [in Ukrainian].
6. Yefymenko, T. I. (Ed.) (2018). *Financing and fiscal incentives mechanisms for attracting investment in science and education*. Kyiv: DNNU "Akad. fin. upravlinnia", 448 [in Ukrainian].
7. Verkhovna Rada of Ukraine. (2014). *About higher education* (Act No. 1556-VII, July 1). Retrieved from <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1556-18/print> [in Ukrainian].
8. Verkhovna Rada of Ukraine. (2015). *About licensing the types of economic activities* (Act No. 222-VIII, March 2). Retrieved from <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/222-19/print> [in Ukrainian].
9. Verkhovna Rada of Ukraine. (2015). *On scientific and scientific-technical activity* (Act No. 848-VIII, November 26). Retrieved from <http://zakon.rada.gov.ua/laws/show/848-19> [in Ukrainian].
10. Cabinet of Ministers of Ukraine. (2019). *On the distribution of state budget expenditures among higher education institutions on the basis of their educational, scientific and international activities* (Resolution No 1146, December 24). Retrieved from <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1146-2019-p> [in Ukrainian].